

astola

ikerketa eta historia

DURANGALDEKO
URTEKARIA

2.zk 2008
3,80 €

SORGINKERIA
DURANGOKO
MERINDADEAN

GARAI,
ATALAYA DE LOS
ZUBIAURRE

FUSILADOS
DEL FRANQUISMO

ROCK LOCAL

“OTXANDIOEN LAN ABENTURA”

XIX. mendeko burdingintza krisialdiaren aurka

TESTUA: ENRIQUETA SESMERO ARGAZKIAK: TXELU ANGOITIA, ARCHIVOS

Lerro hauek inprimatzen diren bitartean, Bilbon makineriak oso orube luzea lisatzen du, Ibaizabal alboan auzo berria eraikitzeko. Indusmakinek Boluetako Santa Ana burdingintza faktoriaren azken aztarnak desagerrarazi egin dituzte, baita alboan bizi ziren haren langile askoren egoitzarenak ere. Ziur aski, leku horretan biziko diren gehienek ez dakite haien etxebizitza garesti eta “otxandiarren” gela apalen arteko desberdintasuna; orain dela ehun eta hogeita hamar urtetako langile horiek bezala, sendiarekin gauaz laneko nekearen atsedena bilatuko dute, baina geure arbaso haiek asmatu ezin zituzten erosotasunak inguratuta eta, batez ere, aspaldi hartako pertsonen inolaz ere ez zeukaten lan eta gizarte eskubideen bermea dutela, gaur eguneko neoliberalismoak gutxiagotzen badu ere.

Oraingo geure helburua ez da XIX. mende amaierako lan baldintzak aztertzea, baina burdingintzari, liberalismoari eta, batez ere, Otxandiori dagokie. Duela mende eta erdi inguru, herri honetako gizonek osagai hauek gehi trebetasun asko, kezka aski, amorrux pixka bat eta -beharrezkotasunak bortxatuta- indarkeri pittintxo bat nahasi zituzten, ea horrela egindako

formulak Europan zehar beste eskulangileek lortu ez zuten krisialdi latzaren aurkako konponbidea atzeratuko zitzairen. Zoritxarrez, bilakaera sakon baten eraginaren kontra ez dago produktu miraririk; eta geure durangaldekoak erasotzen zituen aldaketa, Historia osoan gertatu diren sakonetariko bat zen: industrializazioa. Badakigu haien borroka alde aurretik galduta zutela, buruz eta adorez aritu arren. Jakin, agian beraiek bazekiten ere. Dena den, mendetan zehar bezala goi mailako kalitatearen ekintzan aritzen ziren horiek ekin eta jarrai berritasunari erantzuteko saiatu ziren; ez topo itsuki egiteko, haien teknika eta jakituria era berriein bateratzeko baizik, bizimoduz aldatu barik ekoizpen industrialean murgiltzeko, beren tailerrek ez ezik, herri osoaren nortasunak bizirik iraun zezan.

Abentura ez da oihan, basamortu edo poloetan solik bizitzen; egunerokotasunaren eskutik edonoiz hel dakiguke. Otxandiar horiena Boluetako fabrikaren amaitu zen ala, kasu batzuetan, menditan ezkutatu eta kartzelatik ihes egin ondoren, Bigarren Karlistadan “fakzioso”en alde parte hartzeagatik. Horra hor ondoko lerroetan kontatu nahi duguna, Bilboko auzo dotore berria eraikitzen den bitartean.

Kokapen berezia, berezitasun bikaina

Otxandioko historia, tokiko ingurune geografikoa ezagutu barik ulertezina litzaziguke. Beraz, goazen XIX. mendeko bere lurretatik txangotxo arina egitera. Hosto erorkorren basotan barrena ibiliko gara, batez ere ondo landatu eta zaindutako hariztietan. Mendiko klima hotz hezeak haritzen hazkundera sendotzen zuen, bero-ahalmen handiko egur-ikatzka eskainiz. Petrolio eta elektrizitate ezean, horra hor erregai eraginkor ugari, ezin aproposagoa otxandiarren gehiengoak lan egiten zueneko tailerretarako: sutegiak. Egunsentia baino goiztiarragoak, goizeko hiru edo lauretatik arratsaldea hasi arte, labeetako sugarren dantzak eta mailu-ingudeetako erritmoak kalitate paregabe ekoizpena sortarazten zuten: zartaginak eta sukaldeko burdineria eta, ia soilik, iltze mota anitz eta ferrak. Azken hauek oinarritzko garrantzia zuten, lehorrean odol-garraioak nagusi zirela -Bilborako trenbidea 1860ra arte ez zen zabaldu-, abereen ferrak ondo mantentzea eta sarritan aldatzea derrigorrezkoa izanez. Herriko perratzaileen trebetasuna Bizkaian ez ezik, Espainian zehar ere ezaguna zen; haien izerdiaren salgaiak, Estatu erdian preziatuak.

Gure ibilbideari jarraituz, ingurukoaren gabetasun batez konturatuko gara: ia jaioberriak diren ibaiek ez dute ur korronte emaritsurik. Ur falta erlatiboa zen eta, batzuetan, benetakoa; udarik lehorrenetan iturburuak eta putzuak agortuta zeuden eta disenteriak gupidagabeki ume eta zaharren

📍 Lebario burdinola. Abadiño.

bizitzak mozten zituen. Uraren indar mugiarazle barik, burdinolarik ez eta, dakigunez, burdinmea totxotan, lehen, eta sutegiatarako xafletan, gero, ola hauetan eraldatzen zen. Haranetik, beraz, lehengaia ekarri behar zen; eta Durangaldeko haraneraino heltzeko, mendilerroa zeharkatu. Urkiolako mendate bihurria ez zen marraztu gidari berriak izutzeko, baizik eta mando-lerroak eta idi-gurdiak igo zitezten, astiro-astiro eta, horrexegatik, nahiko garesti. Geure buruari zera galdegiten diogu: zergatik ez beheratu egur-ikatzka eta sutegiak, eta ferrak eroasoagoa zen Ibaizabalaren ertzeko errepidetik Bilboraino eraman portutik esportatzeko, kontutan hartuz, gainera, merkatari bilbotar zorrotzek Otxandioko burdinan inbertitzen zutela.

Erantzuteko hegoalderantz abia gaitzen. Bai ibilera erraza! Honi esker erregeak Otxandiori

"villa" (hiribildua) izateko pribilejioa eman zion, hazkundera ekonomiko nabaria zuen XIII. mendean: Gaztelarako bi bide nagusien ataria izan zedin, Durangaldekoa eta Arratiakoa, alegia. Hortik behera, arin-arin Bilbokoak bezain lehiatsuak ziren Gasteizko merkatari esportatzaileenganaino heltzen zen, haien tratuen bidez Nafarroa, Errioxa, Gaztela-Leon edo Murtziako etengabeko eskariari horniketa egokia emateko. Horregatik, orain dela ehun urte eta erdi geure herritxoa burdingintza-lurralde aktibo zabal baten hiriburutzat agertzen zen: Areatza, Ubidea, Legutio eta, batzutan, Aramaio eta Aretxabaleta biltzen zituen triangulua, hango eskulangileekin harreman estuetan lana antolatzeko eta guzti, ikusiko dugunez.

Ferrak eta antzeko salgaiak ondo saltzen zirenez, biztanle gehienak sektorean lan egiteari ekin zitoten. Bazeuden baseritar batzuk, nola ez,

okela- eta lor-abelgorriak eta basoak zaintzeko; merkatari gutxi, baina gisakoak; bizpahiru ostalari, burdinen bila egunero etortzen ziren mandazainei atsedena eta lapikoko gizenak (tokiko patata goxoz eginda) eskaintzeko; medikua, apaizak, maisua; baina ia besterik ez zegoen -ez zen behar- aspaldi horretan. Ezinbesteko ogia garraiolariak Gasteizko labeetatik erreta ekartzen zuten; zergatia ez da zaila asmatzeko. Espezializazioak maitasuna baldintzatzen zuen ere. Tailer nagusiek etxeokandrea fina ez soilik, senarra gaixotzean edo alarguntsa geratzean negozioa zuzentzeko gai izan zitekeen laguntzailea bilatzen zuten, logikoki lankideen alaben artean. Udalaren monokromia endogamia pertsonala bezain nabaria zen. Azalduko dugun krisialdiak ez zituen ezkontza ereduak aldatu; politikan, aldiz, karlisten eta liberalen arteko gatazka sortu zuen, burdinalangile eta banatzaile guztien asmoak berdinez izategatik. Ikus dezagun zertan bereizten ziren.

"Santa Ana"ren orubea, geure historiaren atal garrantzitsu baten lekukoa 📍

Paregabeak... baina ez parekideak

Haien trebetasun berdingabeagatik burdinagile otxandiar guztiak antzekoak izan arren, lan aldetik bi taldetan sailkatuta zeuden eta ondorioz soldata, gizarte estatus eta -agian txarrena- erabakitzeke ahalmen ezberdinak zituzten. Zeintzuk ziren? Garai hartan euskaraz izkribu publikoetan idazten ez zenez gero, heldu zaizkigunetan erdaraz deritze: tailerren nagusiei, sutegien jabeak ez baziren ere, "maestros ferrajeros" edo 'maisu ferragileak'; langile arruntei, "morronek claveteros", 'morroi iltzegileak', kasu honetan, argi denez, gaztelerak herriko hizkuntzari hitz egokia zor diola. Egokia, esan dugu: nolabait "morroi"aren beste adierazpena 'zerbitzaria' den, gizon horiek zeudeneke menpekotasun sakona ondo adierazten digu; paper zaharretan nahiko gogorra zen "amo" berbak ugazaben boterea azpimarratzen du.

Aipatutako sailkapena Erdi Arotik zetorkien. Orduan, ogibide bakoitzaren eskulangileak ermandade edo "gremio" batean erkidetzen ziren, lana guztien artean banatzeko, kalitate maila jagoteko eta eritasunetan edo hil ostean dirua eta otoitzak emanez elkartasuna

Errementariak Otxandioko elizan egindako lanak

eskaintzeko. Erabakirik garrantzitsuenak guztien artean hartzen ziren; hala ere, tailer gehiegirik egon ez zedin, ekoizpena murriztuz prezioak behera ez zitezen, langile hutsek maisutza-azterketa egiteko aukera gutxi zuten; "ofizial" hauetariko askok ugazabei lan-indarra merke saldu egin behar zien, goragotzeko itxaropenik gabe.

Estatuko lege liberalak ermandadeak 1834an desagerrarazi arren, tratatzen dugun aroko Otxandion egitez bizirik zirauten. Teorian, jabea bihurtzeko oztoporik ez zegoen; praktikan, sendi dozena eskas batek sutegien ia erdiren bat kontrolatzen zuen, eta maisu familia bereberei belaunaldiz belaunaldi aldatzen zizkion, iraunkortasunaren segurtasunak lantokia eta ekoizpena ondo zaintzeko nahia areagotzen zuelako. Ofizialen lansaria ona zen, bederlatzi edo hamar erreal egunean gehi kontratu-amaitze saria; etxeak eraikitzeke gai ziren zurginena (7-8 erreal) gaintzen zuen eta baserritar alokazerena, bikoizten. Mailukari horiek haien ekintza ugazaben eta merkatarien onurarako ezinbestekoa zela ohartzen ziren, eta maisuen

Merkatu-legea, ekoizleen kaltea

Lehenengo arazoak 1845 aldera hasi ziren. Gerrateak amaitzean gertatzen ohi den lez, Lehen Karlistadaren gerraosteko bost urte latzak pasatuta ekintza produktiboak berpiztu ziren eta, laster, zama abereen joan-etorria. Salmenta galantak Otxandioko mailuen kolpekatzea alaitu zuen, baita aipatu genuen lurraldekoena ere... guztien kalterako. Esportazio igurikapen ederrak ferragintzaren kopuru handiegia eginarazi zuen, gudak hustutako diru-kutxak betetzeko nahian. Ez dakigu zer gertatu zen, ferragile-saltzaileen eta handizkarien aurreikuspena oker ote zen, maisu txikiak ofizialekin salgaiak ehunka ateratzeko adostu ote ziren aberasteko posibilitatea ikustearren, ala jokaera biak sutegien mugimendua arinegi dinamizatzeko konbinatu. Liberalismoak ekarri zituen ekonomiazko erabakiak bakarka hartzeko aukera eta lanaren askapena aho biko ezpata ziren. Alde batetik, abagune egokietan norberaren onura hobea izan liteke, sutegiaren ordutegia luzatzeko edota morroi gehiago kontratatzeke posibilitateari esker. Bestalde, indibidualismoak hitzarmenak zailtzen zituen, betetzeko beharrik ez egotearren: bai zera, ekoizpena mugatuko neuk auzokoak gehi dezan!

eskakizun latzak gogoz aurka pairatzen zituzten. Izena, ondo aritzearen ohorea, kontu handiz zaintzen zuten ere, kontratuak lortzeko ez ezik, tokiko gizarteak ondo ikusiak izateko beharrezkoa zitzaielako. Iltzegile batek langabezia nahiago izan zuen, nagusiari esaldi arbuiagarria jasan baino; lanpostua uzteagatik eragindako hutsegite epaiketan arrazoia langileari eman zioten.

Baina ez pentsa maisuei zoria beti aldekoa zitzaienik. Gutxiengo dirudunek salmenta beren kabuz antolatzen zuten; gehienek, ostera, nahiz horiei, nahiz handizkariari ekoizkinak saldu behar zizkieten erosleek inposatutako kopuru, prezio eta datetan, eta ferragile boteretsuen lana bezain gogorki egin arren askoz mozkin murriztuagoa atereaz. Horrenbeste tentsioa eskaera ugariak eta aberatsen azpikoekiko adeitasunak arintzen zuten. Isidoro Ruiz Arbulo garaiko idazle otxandiarrak dioskunez, herriko jaia zen Santa Mañe bezperan nagusi bakoitzak morroiei bazkari oparoa bere mahaian eskaintzen zien, ohorez parekidetzat hartzen zituela adierazteko. Zoritxarrez, industrializazioak balore kultural hauek mehatxatuko zituen ere.

Denok dakigu merkatu kapitalistaren oinarrizko legea zein den: hornikuntza zenbat eta ugariagoa izan, prezioak are beherago. Salneurrien erorketa galkorra ekiditeko maisu batzorde batek neurri bortitzak hartu zituen, aipatu genuen eskualdekoek onartuko zituztenak: gutxienezko prezioak ezarri, saltzen ez bazen ere; lanbide-heziketa bakoitzaren seme batentzat soilik eta ofizialei tailer berriak zabaltzea oztopatzea, produkzioa moteltzeko; Gasteizko bitartekari batzutan salgairik ez bidali eta, gogorrena, ugazaben itxiera. Mailukari otxandiarren erantzuna burutsua zen. Elkarrekiko sostengu-fondoa antolatu zuten, soldata edo aurrezkien arabera ordainduz. Horretarako behar zen zintzotasunak geure herriko lan-kultura berezia bizirik zegoela adierazten digu, Europako

beste toki manufakturatzaile famatuetan bezala. Dirutza maileguz ematen zuten, korrituetaz laguntzarako baliatzeko. Baldintzak kanpoko finantzarienak baino leunagoak ziren txanponen kokapena ziurtatzeko, auzokoak laguntzeko eta -adi!- "dirua geldi gera ez zedin, uriko merkataritzaren kaltetan", dioskue. Bai ulermen zorrotza! Gain-produkzio krisialdian ez zen komenigarria bitartekariak deskapitalizatzea; bezeriari bermea eman behar zion, beste hornitzaileengana joan ez zedin. Sakrifizioak merezi zuten. Ekoizpena normalizatu zen eta 1850. urtearen inguruan otxandiokoen aietasuna nabaria zen. Greziarren burdinagile-jainkoa zen Vulkanok, edozein burdinagileren erretratua izan daitekeenak, data horretatik Herriko Plaza erdian dagoen monumentutik harrotasunaz begiratzen gaitu.

Boluetako fabrikako antzinako eraikuntzak

Lasaitasunak ez zuen luzaro iraun, 1854an gorabehera politikoen, uzta eskasek eta finantza arazoek bai Bizkaian, baita Estatu osoan eskaera urritu zutelako. Orain, ferragintza alorreko salgaiak garestiegiak ziren. Lehengai ona garestia zela, nola beheratu, produktuak txartu barik? Irabazkina eta, ondorioz, soldatak txikituz konkurrentziari merkaturatu kentzeko. Burdinagile otxandiarrek eskualdekoen erreakzioa berriro zuzendu zuten; hala ere, guztien helburua gehiago eta merkeago produzitzea izan arren, ez zeuden ados. Ehunen bat maisu xume eta morroi elkartu ziren, handizkari eta ugazaba nagusiengandik libre sutegi berriak pizteko eta ofizial berriei irakaskuntzarik ez emateko mozkinak beraiantzat gera zitezen. Apal

hauetariko batzuk, salmenta eta zorreatatik herriko ferragile-bitartekari aberats bezain gogorrarenpean zeuden: berriro aurkituko dugun Remigio Lopez Heredia. Beste aldetik, hogeita hamar "fabrikatzaile"ek -berbak dirudunak zirela adierazten digu- mailukari mutil (ikasle) berriei ogibidea irakatsiko zienari eguneko lau errealek eta amaitzean urrezko 320 emango zioten, ea morroien kopurua handituz langileen soldatak beheratuko ziren eta, hola, prezioak ere. Boteretsu horien artean udal-zinegotziak izanak edo izango zirenak aurkitzen ditugu; denborarekin famatuena Timoteo Maidagan bihurtuko zen. Agian, bere merezimendurik bikainena tradizioa eta modernotasuna elkartzeko trebetasuna zen. Jakin dezagun nola.

Gizon aparta aparteko abaguneetan

Otxandion 1819an jaioa, Maidagan 1854ko ferragileen ituna antolatu baino hiru hilabete lehenago beste sinatzaile aberatsaren alaba zen Fermina Leona Garamendirekin ezkondu zen. Notarioaren aurrean benetako maitasuna poz-pozez aitortu zuten, aspaldi hartan bihotzari horrenbeste kasu egitea ohikoa ez zelako. Aitaxeak eta suhiak etxe-sutegiak albo-alboan zeukaten. Timoteok nekez eta buruz hasierako dote estimagarria -15.000 erreale- laster gehitu zuen, beste sutegia eta etxebizitzak eraikiz eta alokatuz, lankideei maileguak eskainiz eta herriko okela- eta ardo-hornikuntza probetxagarrian parte hartuz. Zordunekin itxarote onekoa zen, bezeriari goi kalitateko gaiak eta eskurako ordainketa eskaintzen zion, arazoei gibel emateko indartsua zen; hortik bere ospea. Burdingintzaren sustapenerako ahaleginak auzokoek eskertu zizkieten, 1861 eta 1871 artean zortzi urtetan udalerako izendatu zutela: susperraldiko 1861-64an, zinegotzia izateko; 1868tik 1872an Bigarren Gerra Karlista hasi arte, alkatea, ea herria izugarriki txiroten ari zen ferragintzaren beherakada geldiarazteko gai izango zen. Ekonomiaren azterlari fina, gorabeheri aurre egiteko haren dirua, lana eta askatasun pertsonala arriskuan jartzeko beti prest egoten zen. Ez da harrizkoa lankide askoren laguntza ekimen berriak martxan jartzeko lor zezan. Zeintzuk ziren ekintza horiek?

Hasteko, 1854an ermandade antzeko konponbideei agur egin zien eta Gasteizko bitartekarien menpekotasunetik askatzeko

Boluetako “Otxandio-en” etxea

merkatari berberen jokaera erabili zuen. “Elkartasunak indarra eragiten du”, atsotitzak dio. Herriko ugazaba eta saltzaile aberatsek in-bata, Domingo Vicinay alkatea- esportazioa tokikoek kontrola zezaten “La Unión” handizkako biltegia Otxandion zabaldu zuen. Berehala, azkenez!, maisu apal eta morroi askorekin adostu zen, prezioak mantentzen zituzten biltegiak asteko ordainketa ziurtatzen zela- eta. Bigarren aldaketa: faktoria berrien xafla merkeak erostea, dirudienek Boluetako Santa Anarenak, bederen. Maidaganek apustua irabazi zuen. Eskualdekoek kopiazi zioten, eta 1866 arte etekinak guztientzat gehitu ziren.

Urte horretan hasi zen lan-urritzea askoz kaltegarriagoa izan zen. Mendearen erdi inguruan bezala, lehorteak eragindako nekazal-estualdiak eta finantza-beherakadak kontsumoa eta, beraz, merkataritza murriztu zituzten. Geratzen zitzairen bezeria gordetzeko, ferragileek salneurriak beheratu behar zituzten. Ez zen batere erraza produktuak txartu gabe. Azaldu dugunez, 1854ko birdoitzearen ostean mozkin-marjina justu-justua geratzen zitzairen. Lehengai merkea erabili arren, beraientzat utziezina zen kalitate maila mantentzeko lan asko egitea beharrezkoa zen. Premia biziko gaiak, batez ere janariak, igotzen ari zirenez gero, soldaten

erosketa-gaitasuna gero eta txikiagoa zen. Nola ordaindu gutxiago? Bestalde, aurreko urteetako ekoizpen ugariak eskualdeko mendiak deforestatu egin zituenez, egur-ikatz, askotan inportaziokoa, garestitu egin zen. Sutegien jabeek ez zuten kapital askorik ezartze-kostu handiko harrikatze-labeak erosteko. Esportazioa kontu korrontez egiten zen, hile batzuen epera ordainduz. Eskaerak jarraian iraun zuen bitartean, ferragileek dirua erregulariki kobratzen zuten, krisialdiak kanpoko merkatariek fondo barik utzi zituenean, eragina nolakoa zen asma dezakegu. Gainera, abagune onean Burdinagile batzuk higiezinak (ortuak, etxeak...) erosi zituzten, hainbat errenta eskuratzeari esker diru likidezia seguruagoa edukitzeko. Horretarako zordundu ziren. Denbora zailtan hartzekodunek, diru-gabezia ere, korrituak puntu-puntu eskatzen zizkietenean, ordaintzea ezinezkoa zitzairen. Askok lur-ondarea hipotekatu eta, azkenez, merkeegi saldu egin zuten. Aberastasuna esku gutxiagotan eta, are txarrago, sarritan kanpotarretan biltzen ari zen.

Desesperatuki, otxandiarrek gai desberdinak eskaintzea, kalitatea partzialki beharatu,

pentsatu zuten. Haien lan-kulturarako irain sakon hau jasan arren, ezin zuten garaitu haien etsairik gogorra: industria. Aurreko hamarkadan Euskal Herriko fabrika modernoak iltzeak eta denetariko burdingaiak ateratzen hasi ziren. Ekoizkinak kalitate mota askotarikoak ziren, eskulangileenak parekoak ere; baina askoz merkeagoak, faktoria berberaren xaflaz eta soldata gutxizko proletalgoak eginda izateagatik. Foru Aldundi karlistak 1875ean Karlos VII.ari “Santa Ana” geldiaraz edo suntsi zezala eskatu zion, Otxandio, Ubidea eta Areatzako ferragileei eragiten zien kalte pairaezinagatik; zergatik ez zen ausartu beste historia da. Boluetako labe garaiak oso modernoak izanez gain, esportazioa eta inportaziozko harrikatze lortzea hainbeste errazten zituzten Bilboko trenbide eta portutik hurbil zegoen. Maidaganek Aldundiari Arratiako bidea hobetzea eta geltokietaraino ferrateria eramateko dirulaguntza eskatu zizkion; alferrik, goi administrariaren interesak Somorrostroko burdin-mearen hustuketan eta Behe Ibaizabalgo industrian zeudelako. Bi produkzio era ezberdinak defendatzen zituzten gizonen arteko akordioa gero eta ezinezkoa bihurtzen ari zen.

Boluetako

Bolueta

Konkurrentzia ekonomikotik gatazka politikora

Krisiaren hatzaparrak Otxandioko ia jendetza osoa jo zuen. Herria ilundu egin zen: sutegiak, itzali; bideak, isildu; dendak eta ostatuak, hustu, aurrezkiak gastatuta barruko kontsumoa suntsitu zela eta. Langilerik trebeenak erbesteratu ziren; ironikoki, fabriketara. Han beste langilegaiak baino estimatuagoak ziren, haien jakiteari esker lan mekanizatura arin-arin ohitzeagatik. Bolueta, “otxandiarrak” famatuak izango ziren, ez soilik asko izatearren. Baina faktorian enplegua ez zen iraunkorra eta, txarrena, gizarte harremanak klasekoak zirenez gero, langileek ez zuten erabakitze

eskubiderik, haiekiko inolako adeitasunik ez zegoelako. Zelako degradazioa, oraindik harrotasunez bere burua “maisu ferragile” bezala definitzen zutenentzat!

Horregatik, 1869an hamalau maisu-ohi herrira itzuli ziren, tokiko beste kideekin Maidaganek bultzatzen zuen azken saiaketan parte hartzera. Bere poltsikotik, Timoteok 50.000 erreale eman zuen, 400.000 balio zuen Areatzako “San Antonio Ugarte” burdinola izana harrikatz eta makineria modernozko xafla-ola bihurtzeko, otxandiari lehengai merke ona bidaltzeko. Maisu xumeei lana emateko, merkataria auzotarrekin adostu zen. Laster ubidearren, areatarren eta bilbotarrekin lehiaketa hertsian

“ Bolueta, “otxandiarrak” famatuak izango ziren, ez soilik asko izatearen. ”

zeuden gasteiztar batzuen laguntza lortu zuen. Irabazkinak ahalik eta gehiago ebakiko zituzten eta burdinagileak soldatapekoak baino ez ziren izango; baina horrela aro zaila amaitu arte iraungo balute, bost axola!

Zoritxarrez, 1868ko irailean Estatuan iraultza politikoa suertatu izan zen. Gobernua lortu zuen burgesia aurrerakorra kanpo merkataritza osoki askatu nahi zuen, Ipar Europako burdingai industrialei atera zabalduz ere. Bizkaiko goi burgesia liberala guztiz ados zegoen, eta Aldundiko boterea lortzeko gogorki bultzatzen zuen bere asmoak praktikan jartzeko. Barruko gatazka ekonomikorik latzena hasia zen; politikoa, laster lehertuko. Gure pertsonaiak karlismoaren alde jarri ziren, elite horren aurkako alternatiba bakarra zegoela pentsatuz. Maidaganek politikari bere ohiko indarrak ekin zion: lehendabizi, alkatetzan; gerratean, eskualdeko fondo publikoak On Karlosentzat eskatuz. Horregatik 1872an epaituta, Gasteizen espetxeratu zuten. Handik beste hamalau preso politikoen ihesaldia antolatu zuen, mendietan zehar lasterka bere adina oztopo ez zitzaioela. Hauetariko batzuk otxandiarrak ziren; inoiz ez dugu jakingo ea berarekin lan harremanik zeukaten. Erregegaiaren alde Timoteoren antolaketa eta diru-administrazio lana hain garrantzitsua zen, non 1873an Ceutan gerrako espea zela preso liberal ospetsuen truke askatu zuten. Bitartean, Jaurerri tradizionalistaren ataria bihurtu izan

zen Otxandion 1869ko ekimenaren erkide batzuek udala kudeatzen zuten; 1876an liberal irabazleek karguetatik kenduko zituzten arte ez zuten amore emango, guda galduta zegoela argi egon arren. Remigio Lopez Herediari 1875ean ondasuna bahitu zioten, bere merkatal- eta finantza-interesen alde liberal amorratua izateagatik. Urte berean, On Karlos Jaurerriko Jauna izendatzeko zeremonian, Batzar Nagusiek Erregegaiaren erretratua eramateko ohorea Pujana otxandiarrari eman zioten...

Kontaketa ospakizun dramatiko horrekin amaituko dugu. Gerra osteko gure herriko langileen ahaleginak beste egunen batean idatziko dira. Hori bai: ea Bolueta zabalduko diren kaleren bati “otxandiarrak” izena emango dioten, euren oroipenak iraun dezan, edo geure etorkizuna diren umeentzako jolastokiari, askoz hobeto.

Enriqueta Sesmero Cutanda

Historialaria. UNED-Bizkaia